

1870	3.087	invånare
1970	762	invånare

Stora Åby

Cykeltur från Uppsala till Stora Åby sommaren 1920

Av Ragnar Liljedahl

Det har väl aldrig cyklats så mycket i vårt land som under 1920-talet. Den gamla landsvägen fanns ännu. Mjukt och behagligt smög den sig utan åthävor genom landskapet. Det ivriga järnvägsbyggandet allt sedan mitten av 1800-talet hade gjort, att den hade kommit på undantag och alltjämt såg ut ungefär som för ett sekel sedan. Enda nyhet var att de många grindarna började försvinna, åtminstone på huvudvägarna. Den gick i till synes högst omotiverade krokar, knatade nyckfullt upp på en backe och kastade sig huvudstupa nedför på andra sidan. Vägbanan var inte sällan dålig med knottiga hjulspår, och nedanför backarna fanns djup och slirig sand ditsköld av regnen. Men renen på båda sidor var ofta en ypperlig cykelstig och landsvägsdikena stundom Vår Herres utsökta blombuketter eller förföriskt lockande med utsökta smultron eller ljuvliga vildhallon.

Cyklarna hade blivit allt bättre och allt billigare. Frinavet hade konstruerats. Efter världskrigets slut blev hjulens innerslangar hållbara och tålde stora påfrestningar. Nästan alla cyklade. Ungdomar gav sig ut på långa färder. De hade tält med sig eller övernattade i lador. I bästa fall blev de inbjudna i någon bondgård eller på en herrgård. Radion fanns inte och än mindre TV. Tidningarna letade sig långsamt fram på landsbygden, varför farande svenner liksom i forna tider innebar omväxling i tillvaron och hade nyheter att förtälja, som man gärna lyssnade till.

Ragnar Liljedahl och Ragnar Frölinder, de bägge cyklisterna. Bilden togs 29 maj 1920.

Oskiljaktiga uppsalastudenter

Det var inte fråga om annat än att Ragnar Frölinder och jag skulle ta landsvägen hem, när vårt första läsår i Uppsala var slut i maj 1920. Han studerade där medicin och jag historia. Vi hade bott och ätit på samma ställe, knutit en vänskap som gjort oss till oskiljaktiga parhästar. Båda var vi hårt knutna till hembygden; han till Stora Åby i Östergötland och jag till Vingåker i Södermanland. De många härligheter som där fanns hade vi under läsårets kvällar ofta räknat upp för varandra. Nu skulle vi se dem med egna ögon, ty ingen av oss kände till den andres bygd. Vi rustade för långfärd och våra cykelkostymer snyggades upp.

Den 29 maj gav vi oss i väg. Strålände försommar och varm sol. Kosan styrdes mot Enköping och vidare på Tosterön över Mälaren till Strängnäs. I det ljuvliga vädret gjorde vi oss ingen brådska. Bad, soldyrkan och matsäck hörde till cykelturens agremanger. Ragnar Frölinder var linnéan med liv och själ. Naturen var för honom främst en jättelik flora. Försvann han plötsligt från väg eller badplats fann jag honom andäktigt knäböjande vid någon sällsynt växt, om vilken han entusiastiskt föreläste. Jag svarade med historiska utsvävningar i Strängnäs. Sent på kvällen nådde vi Mariefred och fick ett billigt rum hos en snäll och pysslig gumma.

Herrgårdsgästfrihet i stor stil

Följande dag kom vi inte i brådskottet från Gripsholm. Historien trollband oss lika mycket som naturen. Efter en fyra eller fem mil på vägen mot Eskilstuna, gjorde jag en rejäl vurpa i slirsanden vid foten av en backe. Cykeln höll, men kostymen fick en präktig reva och ena knäet en ordentlig törn. Turligt nog skedde missödet just vid allén till Tummelsta gård, där den älskvärda familjen Pyk inbjöd oss att stanna över natt, då jag lånade telefon för att meddela min familj om att vi skulle bli försenade. Kvällen blev en minnesvärd upplevelse av herrgårdsgästfrihet i

stor stil, som det angenäma värdfolket ville utsträcka till dess att mitt knä blivit återställt, men min blyghet maskerad som hurtfriskhet gjorde, att vi fortsatte cyklandet redan följande morgon. Finns det alltså människor som Pyks på svenska herrgårdar?

Färden gick genom den vackra bygden kring Ölajaren. Vi kom in i skogsmarkerna mellan denna sjö och Kolsnaren, där gränsen till Vingåker går. Jag sökte förmå Ragnar Frölinder att ta av sig skor och strumpor för att barfota för första gången beträda helig mark. Minns ej om jag lyckades, endast att vi hade uppslupna ceremonier för oss just vid gränsen.

Antagligen var jag mångtalig, när jag visade Ragnar Frölinder Bilsbro gård, där jag den tiden bodde. Allt jag hade prisat i Uppsala: den stora trädgården med vita hängbroar över den breda ån och "Paradisets ö". Det vimmel av alla slags djur, som hörde gården till. Men mitt onda knä hade förvärrats och hindrade de färder i bygden, som jag hade planerat. Det vållade också, att Ragnar måste ensam fortsätta färden söderut, medan jag tills vidare stannade på Bilsbro som rekonvalescent. I ett brev av 12 juni berättade han om hur dålig vägen över Motala bitvis varit och rådde mig välja annan väg eller ta tåget, om mitt knä inte hade blivit bättre. Den 19 juni fastställdes som min ankomstdag till Stora Åby.

Tropiskt åskväder vid landskapsgränsen

Innan jag lämnade Bilsbro hände något som satte våra lidelser i svallning. En mäktig åskfront gick över Östergötland och Södermanland. En eftermiddag hängde vi i telefon — det var billigt på den tiden — och talade om för varandra, hur ovädret såg ut i olika skeden från söder och från norr. Inget kunde som åskan, naturens mäktigaste skådespel, engagera oss. Livet igenom har det intresset fortlevat lika intensivt. När jag i mars 1971 för första gången upplevde ett tropiskt åskväder i Amazonasområdet, var min tanke, "detta måste jag berätta om för Ragnar Frölinder".

Min mor och hennes matglada trotjänarinna hade fyllt min ryggsäck med mat, som om jag skulle ge mig ut på en lång ökenfärd, men reskassan var klen. Även herrgården hade den tiden ont om pengar, och det var otänkbart att slösa med dem på värdshus och kaféer. Jag valde vägen rakt söder ut genom Tylö skog och på den fanns inget att klaga. Vägrenen var utmärkt, knäet kände jag inte mycket av och cykeln fick göra topprestation. Den första rasten togs vid det romantiska Regnaholm. En gård på en udde i en skogssjö var mitt ideal. Genom Hällestadsbygden höll jag vägvinnande fart och njöt barnsligt av att vara den snabbaste. Bilarna syntes inte till och väl det, för de är cyklistens dödsfiender.

Ny rast i skogarna ungefär vid Marieberg. I en bondgård bad jag att få köpa mjölk. Bondmoran hämtade ett stop i källaren. När jag drack, sa jag, "kära mor detta är inte mjölk utan grädde". Hon såg välvilligt på mig och svarade, "han är så mager och ynkliger att han väl kan be-

Kyrkoherde Emil Frölander med familjemedlemmar i prästgårds köket. Foto Ragnar Frölander.

höva det" och med orden "int' kan en ta nå't för sånt", vägrade hon att ta emot betalning. Den tid då sådant skedde är nu oändligt långt borta.

Vid Bergs slussar kom jag ut på Östgötaslätten, det gamla tvisteämnet mellan Ragnar Frölander och mig. Han prisade lyriskt slättens tjusning, men jag försäkrade att jag inte kunde trivas utan skog och sjö. Redan under denna cykeltur fick mina fördomar en första törn, men helt vek de inte förrän jag under följande år gjort nya turer på slätten, även de i Ragnar Frölanders regi. Då skrev jag och tackade honom för vad han lärt mig att se.

I juni 1920 var jag ännu okänslig för slättens fägring, att min enda ambition var att så snabbt som möjligt lägga mil efter mil bakom mig. Söder om Väderstad slog jag in på den stora landsvägen, den där nu kallas E4, och spurtade kraftigt den sista halvmilen för att göra intryck på Ragnar Frölander, som kanske hade åkt mig till mötes. Men han väntade mig vid prästgårdsgrindarna oviss om vilken väg jag hade valt.

Fem glada flickor i Åby prästgård

Hur skall jag rätt kunna skildra Stora Åby prästgård? Jag har alltså ett levande intryck av den men inga samtida brev eller anteckningar. Östgötafränder hade förtalt mig, att de vackra och glada flickorna Frölander, Ragnars fem systrar, var prästgårdens signum. Jag kände mig både nyfiken och blyg, när jag mötte dem i samlad trupp. Också avundsjuk på Ragnar, som syntes vara deras omhuldade bror. Att prästgården hade många traditioner visste jag genom vad denne hade berättat för mig. Traditioner som han något skildrade i sin sista tidningsartikel publicerad i Norrköpings Tidningar sommaren 1971. En stor prästgårdsbyggnad omgiven av en förnämlig trädgård med många fruktträd och

med mer än hundraåriga lönnar och bokar. Långa sparrissängar och en kräfterik å med dammar, på vilkas stränder manshöga exemplar av den sällsynta och egenartade pestilensroten växte.

Prästgårdsbyggnaden var inte särskilt gammal. Kanske ett halvt sekel men den låg på ytterst anrik mark, där socknens kyrkoherdar alltid bott och byggt. Något undrande lyssnade jag till vad Ragnar Frölander förmålde om oförklarliga händelser, som han upplevat i sitt hem men avisade dem ej alldeles. Båda upplevde vi mörkrets mystik inte som vidskepelse numera skingrad av kallt elektriskt ljus och ett förnuft, som resonerar i tekniska termer, utan som en dimension, den där gjorde tillvaron rikare för dem, vilkas sensibilitet kunde uppfatta tillvarons övertoner. Ragnar Frölander var en sådan människa.

En kväll kom jag ensam cyklande från Ödeshög. Minns inte vad jag hade gjort där. På hemväg mötte jag en bil, en av de få under denna sommars cykelfärder. Den satte sina strålkastare rätt i ansiktet på mig, som i svagt ljus vinglade på vansklig landsvägsren. "Blända av", röt jag med mina lungors hela styrka och kände det, som ett farligt vilddjur strök förbi mig. Litet upprörd hoppade jag av cykeln och stannade en stund på landsvägen. Såg på prästgården som låg insvept i sommarnattens skymning med några fönster upplysta. Ett hus, en trädgård, höga gamla träd. Vad mer? En slit- och slängsak fast brukningstiden räknades i sekler och åter sekler och inte i år som hos det tekniska vidunder, vilket nyss hade farit förbi mig. Annars ingen skillnad? Synd om den som inte kunde uppfatta prästgårdens aura, skir som sommarnattens älvalek! Det oförklarliga skapat av det gamla, av människors tankar och gärningar generation efter generation.

Tant Maria, Ragnars märkliga mor, bärare av förnämliga prästgårds-traditioner och kulturhistorisk upptecknare och forskare av stora mått, träffade jag inte denna sommar, då hon var bortrest för att sköta en vacklande hälsa. Hans far, farbror Emil, var mycket respektingivande. Han var välorienterad på många områden och såg humoristiskt på människor. Det sades om honom, att han var en utomordentlig lärare för sina konfirmander, vilka högeligen uppskattade honom.

Strövtåg i kulturbygd

Ragnar Frölander förevisade med liv och själ sin hembygd. Stora Åby socken med Ödeshögs annexförsamling kände han i alla detaljer, människor som gårdar. Jag fick mitt första bad i Vätterns kyliga och underbart klara kallvatten. En besvikelse var, att den utlovade åskvädersprakten uteblev. Från Vätternsklipporna följde vi några molnbumlingar, som mullrade över Hökensås på västgötasidan, men de ville ej ge sig över sjön.

Vi såg Täkern, som för inte länge sedan räddats från att gå Hornborgasjöns dystra öde till mötes. Jag provade på Rökstenen den runkenskap jag förvärvat en jul på Selaön i Mälaren. Naturligtvis utan minsta framgång. Den snirklade kunskap de många lönnrunorna vill för-

*Idyll från
Stora Åby
prästgård,
som byggdes
sedan den
gamla (upp-
förd 1766)
rivits 1878.
Foto Ragnar
Frölinder.*

medla är lika svåråtkomlig och obegriplig som en modernistisk dikt och var det redan då de högs in av ett antagligen något perverterat poet-snille. Men det var ljuvligt att i timmar solgassa framför den mäktiga stenen, vilken då inte var inbyggd i det träskjul, som jag senare har sett.

Utanför Strand mötte vi Ellen Key på promenad. När vi såg henne, stötte vi varandra i sidan och undrade, om vi skulle våga. Men vi var blyga nittonåringar och vågade inte. Bara lyfte artigt på våra mössor, som man den tiden gjorde på landsbygden även när det gällde främ-lingar och fick ett halvt leende och en nick till svar. Så gick vi miste om något, som kanske hade blivit ett stort minne.

Sverkerskapellet var 1920 knappast så utkrävt och ruinerna så restau-erade, som de sedan har blivit. Men vi kröp omkring där liksom i Al-vastras ruiner. Att ta i stenarna gjorde den historiekurs jag höll på att läsa in märkligt konkret. Jag hörde själamässorna i kapellet och såg cisterciensermunkarna vandra i klostergården.

På Omberg var Ragnar Frölinder i sitt esse. Han ömsevis botanise-erade och reciterade lyrik. Såan förblev han livet igenom. En härligt sund och harmonisk människa. I hästa mening konservativ med rötter som aldrig kunde frigöras från den mark, där han vuxit. När vi nådde Ombergs hjässa kapitulerade jag ordlös inför den magnifika utsikten, medan Ragnar tolkade vad jag såg. Om jag minns rätt ägnade vi en hel dag åt att studera även bergets front mot Vättern. Vid Strand lånade vi en roddbåt, besökte Rödgavelsgrottan och klängde än här och än där på de branta klipporna. Vid ett tillfälle för att nå en liten äng med or-kidéer.

Då E-fyran var en idyll

På midsommarafton cyklade vi till Gränna. Vägen dit var underbart vacker, där den hängde på stupen ner mot Vättern och följde strandlin-jens vindlingar. Ingen av oss kunde då ana, att den skulle bli en av Sve-riges mest trafikerade autostrador. Väl det! För cyklisten har den gamla landsvägen en oändlig tjusning och han är djupt tacksam över att ha fått uppleva den tid, då han och skramlande hästfordon ensamma ägde den. Gränna var överfyllt med turister, fast få hade kommit dit med bil. Endast med stor möda kunde vi leta upp en gammal utdragssoffa, som vi måste dela de få nattimmar vi sov. Midsommarvädret det året var så idealiskt med sol som smekte och värmdes från molnfri himmel som det sällan är i vårt land. När den gick upp på midsommardagen låg vi på en bloms-teräng och fann världen skön och livet härligt.

På vägen till Gränna hade vi naturligtvis klättrat upp till Brahehus. Hela midsommardagen ägnade vi åt Per Brahe och Visingsö. Där fanns historia och blommor, blå himmel och Vätterns speglade källvatten. Vad som mer hövdes oss låg i våra ryggsäckar: en bok om Visingsö, en svensk flora jämte prästgårdens innehållsrika matsäck. Först sent på kvällen kom vi åter till Stora Åby.

Några dagar senare vinkade prästgårdsflickorna av mig, och Ragnar Frölinder följde mig ett stycke på väg, då jag styrde kosan mot öster till mina fränder i en annan del av Östergötland. Ett stycke förnämlig svensk natur, ett stycke koncentrerad svensk historia fanns för alltid i mitt minnesbagage. Jag trampade på hårt med svepande sydväst på min rygg.

Avskedsfest för prosten teol. dr Johan Fredrik Hähl, (1835—1918), Stora Åby, som 1897 blev pastor primarius i Stockholm.